

Els conjunts III I IV de l'Abric Romaní de Capellades (Campanyes 1988-1994). Una seqüència d'ocupacions del paleolític mitjà

EDUARD CARBONELL, ARTUR CEBRIÀ, JORDI ROSELL,
ROBERT SALA i MANUEL VAQUERO ¹

L'Abric Romaní està situat a la localitat de Capellades (comarca de l'Anoia, província de Barcelona) a 1° 41' 30» de longitud E i 41° 32' de latitud N. És una de les cavitats obertes a la Cinglera del Capelló, espadat travertínic que s'aixeca al marge esquerra del riu Anoia i que pertany a les formacions tobàcies d'inicis del Quaternari que proliferen a Capellades i el seu entorn. L'existència de restes arqueològiques a l'abric va ser posada de manifest per primera vegada l'any 1909 per Amador Romaní, qui va portar a terme les primeres excavacions sota el patrocini de l'Institut d'Estudis Catalans i la direcció de Mn. Norbert Font i Sagué i Lluís Marià Vidal (VIDAL, 1911-12; ROMANÍ, 1917; MURO i altres, 1898; BARTROLÍ i altres, 1995). Un segon període de treballs arqueològics a l'Abric Romaní s'inicià l'any 1956, sota la direcció del Dr. Eduard Ripoll i Perelló; aquests treballs es van desenvolupar fins l'any 1962 i suposaren el coneixement de l'abric a nivell internacional i la seva integració dins el paradigma culturalista d'ordenació dels conjunts lítics, àmpliament difós a l'Europa Occidental (RIPOLL, 1958 i 1959; LUMLEY & RIPOLL, 1962; RIPOLL & LUMLEY, 1964-65; LAPLACE, 1962). Finalment, l'any 1983 es van reiniciar les excavacions a l'abric, les quals continuen a l'actualitat; els primers resultats d'aquestes actuacions ja van ser objecte d'una publicació a Tribuna d'Arqueologia (MORA i altres, 1987-88), per la qual cosa procurarem no tornar a incidir en els aspectes tractats llavors i ens centrarem en els treballs desenvolupats a partir de 1989, els quals s'han dirigit bàsicament a l'excavació dels nivells arqueològics de la part

[1] Àrea de prehistòria. Departament d'Història i Geografia. Universitat Rovira i Virgili. Pl. Imperial Tarraco s/n. 43005 TARRAGONA.

inferior del Conjunt III (nivells H i I) i del sostre del Conjunt IV (nivell J).

L'estratègia d'intervenció arqueològica en extensió, juntament amb les característiques del mitjà sedimentari pel que fa el ritme de deposició i a la preservació de les restes arqueològiques, permeten una aproximació acurada a l'organització de les activitats desenvolupades pels caçadors-recol·lectors que ocuparen l'abric. Aquesta reconstrucció dels processos d'acció internacional estableix les condicions de possibilitat per a una interpretació històrica del passat, interpretació que només es pot assolir des de la síntesi entre les diferents dimensions del temps històric, entre l'esdeveniment immers en un univers vital específic i les estructures de llarga duració. A l'Abric Romaní, l'anàlisi dels diferents processos operatius permet la construcció d'un cos hipotètic basat en la successió diacrònica de diferents models ocupacionals

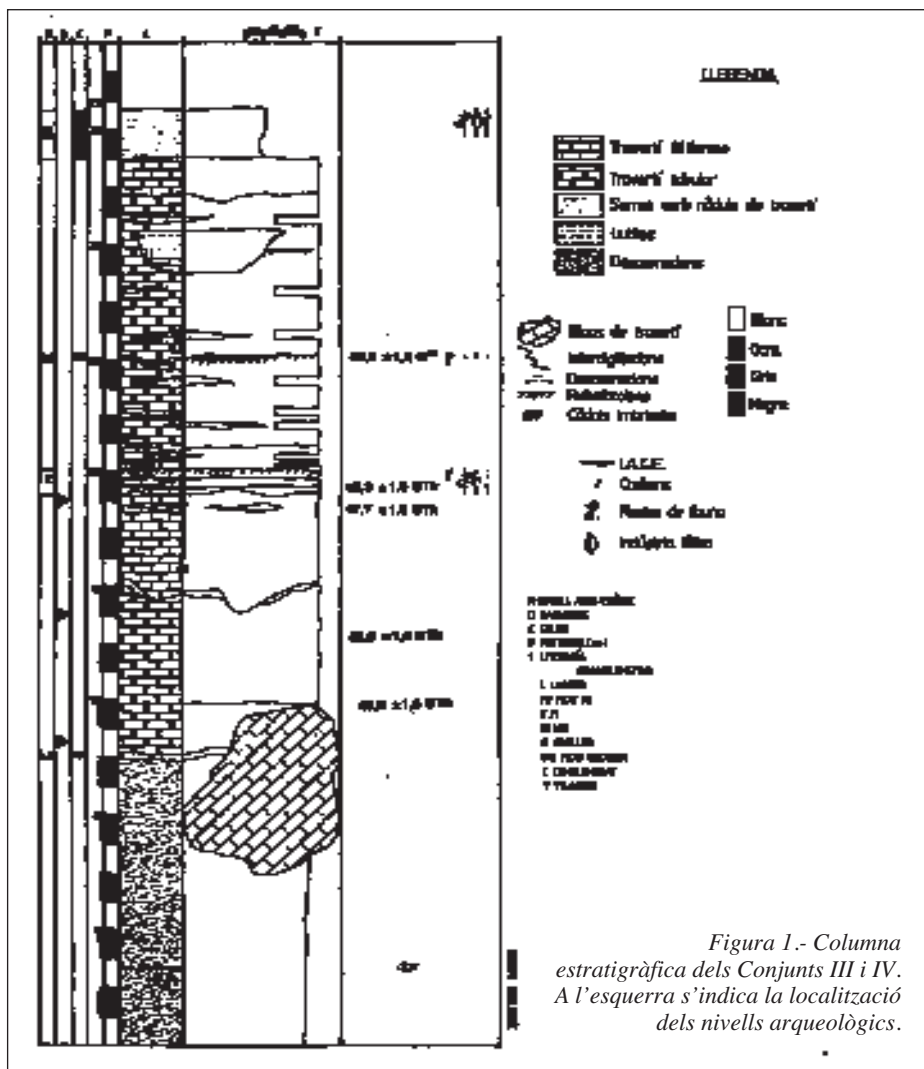
PROCESSOS SEDIMENTARIS, PALEOAMBIENT I ESTRATOGRAFIA

A l'Abric Romaní ha estat documentada fins a l'actualitat una seqüència estratigràfica de més de 16 metres, sense que s'hagi arribat fins al moment a la base de sedimentació; només els quatre metres superiors, on es localitzen nou nivells arqueològics, han estat afectats per les intervencions arqueològiques, la resta de la seqüència és coneguda per l'existència d'un sondeig de més de 12 metres de profunditat conegut com Pou Romaní. Es tracta bàsicament d'un dipòsit travertínic, format per la deposició del carbonat càlcic contingut per l'aigua de les surgències de la zona. Nogensmenys, al llarg de la seqüència s'han pogut diferenciar unitats sedimentàries corresponents a quatre ambients sedimentaris diferenciats (CARBONELL, GIRALT & VAQUERO, 1994):

1. Ambient de plataforma. A aquest mitjà sedimentari correspon la major part de la seqüència estratigràfica de l'Abric Romaní. L'activitat de les surgències hídriques i la fixació del carbonat càlcic per les plantes es tradueix en el creixement de formacions travertíniques, l'extensió horitzontal de les quals implica l'aparició de plataformes contínues a tota la superfície de l'abric. Al travertí que constitueix aquestes plataformes es poden diferenciar fàcies en funció de la morfologia de les plantes que han fixat el carbonat càlcic.

2. Ambient de toll. Aquest ambient presenta una gran diversitat de fàcies: oncolits, sorres, llims, travertins. Apareix en moments de disminució del cabdal de les surgències hídriques de l'abric; l'aigua es canalitza per les estructures del paleorelleu (gours, paleo-canal), on es dipositen les diferents fàcies depenent de l'energia dels corrents.

3. Ambient de caiguda. Dins d'aquest ambient es poden diferenciar dues fàcies pel que fa al tamany dels elements caiguts des de la paret i el sostre de l'abric: una

fàcies de plaquetes i una fàcies de blocs. La primera apareix als dos terços inferiors de la seqüència i és produïda per processos de fragmentació sota condicions climàtiques fredes. La fàcies de blocs ha estat documentada a dos punts de l'estratigrafia, que coincideixen amb els dos moments d'ocupació antròpica més importants documentats fins al moment: els nivells arqueològics E i J.

4. Ambient de terrígens. Està representat per la formació de sorres i llims de color vermell. Apareix només a dos punts de la seqüència: al nivell arqueològic E i al

sostre de estratigrafia, on constitueix el paquet de colmació de l'abric. És l'únic ambient sedimentari on no es detecta cap activitat de les surgències hídriques.

Juntament amb aquests factors de formació naturals, s'ha d'afegir l'efecte de l'acció antròpica, que es manifesta generalment en forma de nivells arqueològics molt minços formats en moments d'inactivitat de les surgències. Només quan aquests períodes d'inactivitat són més prolongats, els nivells antròpics poden assolir una major potència, com en el cas del nivell E. Pel que fa al tram de la seqüència analitzat en aquest treball, el Conjunt IV es caracteritza pel predomini d'un ambient de caiguda, encara que es documenten també processos sedimentaris característics dels ambients de plataforma i de toll. El Conjunt III presenta en els seus dos metres de potència un paquet sedimentari determinat per la successió repetida dels ambients de plataforma i de toll, on es troben els nivells H i I; només el sostre del Conjunt mostra l'existència d'un ambient de terrígens, amb la deposició de l'estrat argilós on es troba el nivell arqueològic E.

La seqüència arqueològica de l'Abric Romaní ha estat datada mitjançant les sèries de l'urani entre els 40 i els 70 ka BP (BISCHOF, JULIA & MORA, 1988); abasta la part final de l'estadi isotòpic 5, l'estadi 4 i la primera meitat de l'estadi 3. Els conjunts estratigràfics III i IV han proporcionat unes datacions entre els 45 i els 50 ka BP. Pel que fa a les condicions paleoclimàtiques, les anàlisis pol·líniques mostren l'existència d'una marcada inestabilitat climàtica, amb freqüents canvis de les condicions ambientals (BURJACHS & JULIA, 1994). El tram de l'estratigrafia que és l'objecte d'aquest treball està situat a la zona més freda de la seqüència.

ORGANITZACIÓ I APROFITAMENT DE L'ESPAI

L'excavació en extensió dels nivells H, I i J ha permès posar de manifest la complexitat de l'organització dels processos d'ocupació de l'espai. La distribució de les diferents categories d'anàlisi arqueològica i la seva interrelació manifesta una ocupació diferencial de l'espai, amb la possibilitat de demarcar diferents àrees individualitzades per les activitats que s'hi portaren a terme. Així, al nivell H s'ha contrastat l'existència d'una zona especialitzada en el processament de biomasses animals (CARBONELL, 1992), el nivell I presenta diferents àrees dedicades a l'explotació dels materials lítics i el nivell J manifesta una distribució diferencial de les diferents categories del registre lític i ossi. Aquests criteris organitzatius responen també a una adequació a les característiques particulars del substracte damunt del qual té lloc l'ocupació; aquest substracte està jerarquitzat als nivells H i I pels forts pendents i per l'existència de gours i paleo-canalos que configuren el paleo-relleu; al nivell J, són els grans blocs despresos de la cornisa i disposats a la part distal de l'abric els que condicionen l'organització de l'espai per part dels grups humans.

Dins de les activitats destinades a millorar l'habitabilitat de l'abric s'inclou

també l'aprofitament d'elements del substracte litològic. Així, als nivells H i I s'ha plantejat el transport i la disposició intencional de blocs de travertí amb finalitats encara no contrastades, però que poden tenir a veure amb l'aïllament de superfícies humides o amb l'adequació de zones de pas entre diferents sectors antropitzats.

PROCESSOS D'APROFITAMENT DE LA FAUNA

En l'Abric Romaní s'han identificat les següents espècies de macromamífers: *Stephanorhinus hemitoechus*, *Equus Cabllus*, *Equus asinus*, *Bos primigenius*, *Cervus elphus*, *Capra pyrenaica*, *Rupicapra rupicapra*, *Hyaena spelaea*, *Crocota crocota*, *Panthera (leo) spelaea*, *Panthera pardus*, *Canis lupus*, *Vulpes vulpes*, *Felis Sylvestris*, *Lynx pardina*, *Ursus spelaeus*, *Sus scrofa* i un proboscidi indeterminat.

Només dues espècies estan representades a tots els nivells arqueològics, el cavall i el cèrvol. Al Conjunt II aquestes espècies estan acompanyades per animals de muntanya (cabra i), mentre que al Conjunt III s'associen amb animal d'espais plans, com el gran bòvid i el rinoceró. Les raons d'aquest canvi semblen tenir més a veure amb diferències en les estratègies de captació de biomasses que amb fenòmens ambientals.

Al Conjunt III ha estat documentat un tractament diferencial de les diferents espècies relacionat amb el seu tamany. Els animals de tamany petit i mitjà (cabra, cèrvol...) són transportats sencers a l'abric, on són processats per al seu consum. En canvi, els animals de tamany gran (cavall, bòvid, rinoceró...) són transportats parcialment, abandonant les parts anatòmiques amb menys quantitat de biomassa al lloc de captació. El tractament de les biomasses animals una vegada introduïdes a l'abric és similar a tots els nivells del conjunt III; només s'aprecien diferències puntuals degudes a canvis en la funcionalitat de les ocupacions.

A tots els nivells arqueològics dels Conjunts III i IV ha estat documentada la presència de carnívors per mitjà de la localització de nombrosos coprolits. Aquests animals arribaven al jaciment atrets probablement per les restes deixades pels grups humans quan abandonaven l'abric. Nogensmenys, la presència de restes òssies de carnívors gairebé no s'ha contrastat (CÁCERES i altres, 1993).

ORGANITZACIÓ DELS PROCESSOS OPERATIUS LÍTICS

El primer tret destacable del registre lític dels nivells H, I i J és la gran variabilitat pel que fa al nombre d'elements recuperats. El nivell J és el que ha proporcionat un major nombre d'elements, amb un total de 4.777 objectes més grans d'1 cm. Els nivells H i I aportaren un nombre d'elements molt inferior, 263 i 555 respectivament. Aquest nivell de variabilitat planteja una aproximació a la seqüència tècnica que contempli els condicionants introduïts per aquesta

desproporció. Per aquest motiu hem privilegiat un argument centrat en l'organització dels processos operatius des del punt de vista de la seva fragmentació espacio-temporal. Aquesta aproximació permet construir un discurs diacrònic basat en els canvis que els criteris organitzatius manifesten al llarg de la seqüència. Això és possible des del marc teòric edificat al voltant del concepte de cadena operativa, entesa com un encadenament de comportaments tècnics susceptible de ser segmentat en diferents estadis. Aquesta problemàtica ens introdueix en aspectes relacionats amb els models d'antropització de l'abric, definits en termes de la duració, intensitat i complexitat de les activitats. La complexitat dels processos tècnics, expressada pel nombre d'activitats tècniques diferents evidenciades pels elements del registre, juga un paper primordial en la caracterització dels esmentats models, que en última instància s'integren a la totalitat constituïda pel funcionament social dels grups humans. Per altra banda, les argumentacions basades en la distinció de modalitats d'ocupació s'estan integrant de forma creixent en les explicacions que intenten superar els termes clàssics a que s'havia reduït la qüestió de la variabilitat de les indústries lítiques al Paleolític Mitjà (ROLLAND & DIBBLE, 1990; KUHN, 1995).

Les anàlisis efectuades, prenent en consideració una sèrie de variables relacionades amb l'articulació dels processos operatius, reflexen importants diferències entre els nivells estudiats pel que fa a la fragmentació de les seves cadenes operatives. Els tres nivells analitzats manifesten diferents patrons d'organització dels seus processos tècnics; això reflexa la flexibilitat i variabilitat associada amb aquests comportaments. Aquestes variacions afecten tant les estratègies de captació de matèries primeres, que expressen les diverses possibilitats d'explotació ofertes per un mateix entorn, com les modalitats tècniques d'introducció d'objectes lítics a l'abric. Aquesta diversitat és una mostra de la capacitat d'elecció entre alternatives diverses que pot portar-se a terme en un context caracteritzat per un mateix rerafons estructural des del punt de vista de les estratègies de producció i configuració.

El registre del nivell H reflexa la fragmentació més important de la seva cadena operativa. L'absència de Bases Negatives de Producció (BNP), el caràcter negatiu dels productes corticals i la desproporció entre les Bases Positives (BP) de petit i gran format, permeten plantejar l'escassa relevància, o inclús l'inexistència, d'activitats encaminades a l'explotació de les BNP. Els materials serien introduïts a l'abric en forma de BPs obtingudes en un lloc d'ocupació anterior o de Bases Negatives de Configuració (BNC). La major part del registre lític trobat al nivell seria el resultat de la configuració o reconfiguració d'aquests elements, activitat per altra banda confirmada pels remontatges obtinguts. La importància dels processos de transport d'elements elaborats, juntament amb les activitats de configuració contrastades, contribuirien a una més gran presència de BNCs en comparació amb la resta de nivells estudiats.

El nivell I presenta unes cadenes operatives menys fragmentades, encara que s'aprecien diferències en funció de les matèries primeres considerades. Aquest

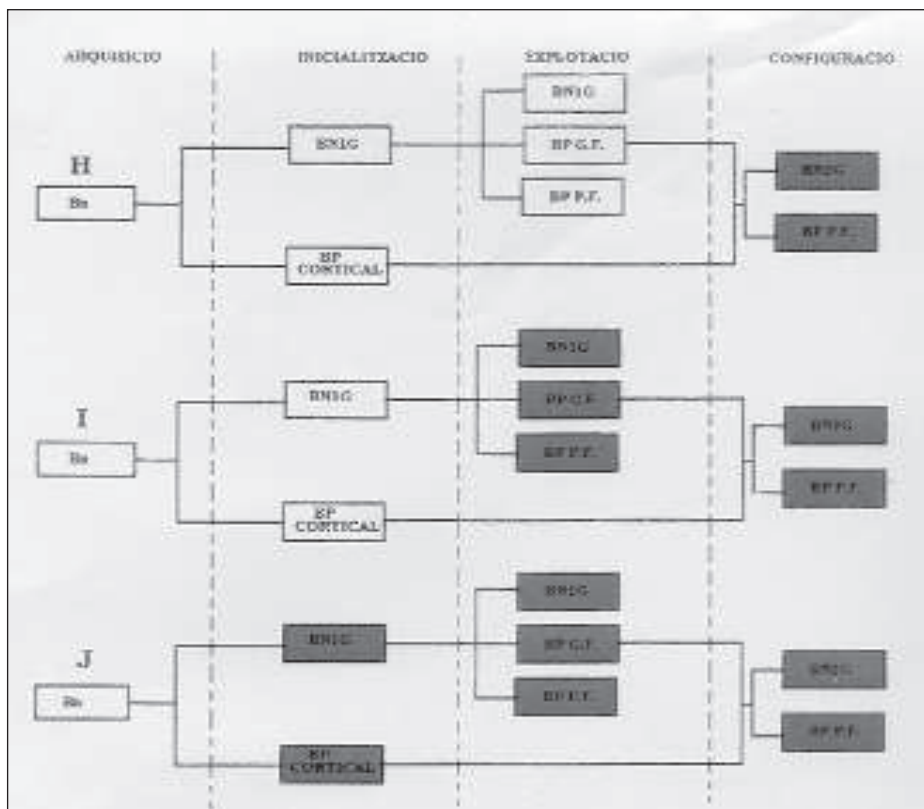

Figura 2.- Esquema de la representació dels diferents estats de la cadena operativa lítica a cadascun dels nivells. En vermell s'indiquen els estats que s'hi troben presents. Aquest esquema és vàlid fonamentalment per al sílex. (Bn: Base natural; BNIG: Base Negativa de Primera Generació; BP: Base Positiva; BP G.F.: Base Positiva de Gran Format; BP P.F.: Base Positiva de Petit Format; BN2G: Base Negativa de Segona Generació).

nivell és el que presenta una més gran variabilitat pel que fa al tipus de material utilitzat en les activitats de talla; el sílex és la matèria primera més emprada, com a la resta de nivells, però presenta el percentatge més baix de tota la seqüència (un 51%) degut a les proporcions elevades que assolixen el quars i les calcàries. La forma tècnica d'introducció dels materials també mostra diferències en funció de les matèries primeres. Aquestes diferències són especialment evidents si comparem el sílex i les calcàries; el sílex és introduït, com al nivell H, en forma de BNCs i de BPs de gran format, encara que també es documenta l'entrada de BNPs en un estat d'explotació molt avançat; les calcàries són introduïdes en forma de nòduls bruts, l'inicialització i explotació dels quals es porta a terme a l'abric, obtenint-se principalment BPs de gran format.

El nivell J mostra el major grau de complexitat tècnica, entesa com una mesura de la multiplicitat d'activitats desenvolupades al propi jaciment i, per tant, de la integritat de les seves cadenes operatives. La introducció de materials a l'abric es porta a terme en una diversitat de formes tècniques: Bases naturals (Bn), BNPs, BPs o BNCs. Les activitats desenvolupades al centre de intervenció comprenen la totalitat de les fases de la cadena operativa: inicialització dels nòduls, explotació de BNPs i configuració de BNCs. Des del punt de vista tècnic, es pot plantejar una major intensitat ocupacional del nivell J en relació a la resta de nivells de seqüència.

Cal fer esment a les dades aportades pels objectes retocats, donada la rellevància que normalment es concedeix a l'estudi d'aquesta categoria estructural en l'ordenació de les indústries lítiques del Paleolític. Els nivells arqueològics analitzats en aquest treball, igual que la resta dels excavats fins ara a l'Abric Romaní, es caracteritzen per la reduïda variabilitat de les morfologies configurades. Els denticulats constitueixen l'estàndar operatiu de la seqüència arqueològica de l'abric. La presència d'altres grups tipològics té un caràcter testimonial. Aquesta estabilitat en els criteris de configuració contrasta amb les diferències apuntades pel que fa a les variables relacionades amb la fragmentació dels processos operatius. Això destaca el caràcter estructural de les morfologies denticulades en les dinàmiques d'antropització de l'Abric Romaní, amb independència dels criteris que determinen la intensitat de les ocupacions. Es fa palès, per altra banda, de quina manera les metodologies centrades únicament en l'atenció als objectes retocats ocultaven importants fenòmens de variabilitat tècnica, donant en molts casos una falsa aparença d'uniformitat.

Els diferents aspectes relacionats amb els models d'organització de les activitats tècniques coincideixen en indicar una tendència diacrònica cap a un progressiu decreixement de la intensitat de les dinàmiques ocupacionals. Aquest decreixement es manifesta en la reducció gradual del nombre de fases de la cadena operativa que es porten a terme a l'abric (vegi's l'esquema de la Fig. 2). D'un moment de màxima intensitat ocupacional, representat pel nivell J, es passaria a un model caracteritzat per ocupacions d'escassa intensitat. El nivell H representaria la culminació d'aquest model ocupacional.

APROFITAMENT DELS RECURSOS VEGETALS

La introducció i utilització d'elements vegetals és una constant en les estratègies ocupacionals dels caçadors-recol·lectors que ocuparen l'Abric Romaní. L'aprofitament d'aquests recursos com a combustible dels nombrosos fogars realitzats als sòls d'ocupació està evidenciat per les abundants restes de carbó recuperades a les excavacions. Les anàlisis antracològiques efectuades sobre aquestes restes posen de manifest la reduïda variabilitat quant a les espècies

vegetals aportades, essent el pi l'únic taxó identificat (ALLUE, 1994).

Nogensmenys, l'aportació més singular dels treballs realitzats als darrers anys pel que fa a aquest àmbit subsistencial ha estat la troballa de diversos objectes de fusta, alguns dels quals responen a activitats de configuració antròpica. L'observació d'aquest tipus de registre és poc habitual als jaciments paleolítics; la fusta requereix per a la seva conservació unes condicions molt poc freqüents a la major part de jaciments arqueològics. Els processos sedimentaris que van intervenir en la formació del dipòsit de l'Abric Romaní, en caracteritzar-se pel predomini d'un ambient humit i per la construcció de travertins, estableixen unes condicions favorables per a la preservació d'aquests artefactes. La identificació d'objectes de fusta ha estat possible tant al nivell H com als nivells I i J, encara que responen a condicions diferents de fossilització i, per tant, d'observació arqueològica.

Al nivell H es van recuperar tres objectes de fusta carbonitzats, ubicats en les proximitats d'estructures de combustió (CARBONELL & CASTRO-CUREL, 1991 i 1992; JOVER 1994). Aquests objectes oscil·len entre els 55 i els 27 cms. de llarg i els 22 i 17 cms. d'ample; en dos casos mostren un contorn ovoide, mentre que el tercer objecte presenta una morfologia pentagonal allargada. La fusta d'un d'aquests objectes, localitzat al quadre M51, ha estat identificada com pertanyent al gènere *Juniperus*; el material dels altres dos elements trobats als quadres 050 i 057 correspon al gènere *Pinus*. L'anàlisi efectuada per mitjà de l'espectre de rotació electrònica de radicals lliures del carboni ha permès determinar que la fusta del quadre M51 fou sotmesa a un escalfament no superior als 290-300°C. La funcionalitat d'aquests elements no ha estat encara objecte de cap contrastació empírica; no gensmenys, la seva ubicació i les seves característiques permeten plantejar la seva vinculació amb activitats domèstiques relacionades amb el foc.

Als nivells I i J el que ha estat registrat fonamentalment no són els objectes de fusta pròpiament dits, sinó el seu negatiu en travertí. La deposició del carbonat càlcic contingut per l'aigua fa que, quan es produeix la reactivació de les surgències hídriques, els objectes antròpics que encara no han estat enterrats quedin coberts per una capa de travertí. D'aquesta forma, quan té lloc la descomposició dels elements vegetals es conserva el seu motllo en travertí; són aquests negatius els que han estat localitzats a la intervenció arqueològica. Al nivell I, van ser trobats un gran nombre de negatius d'elements de fusta, la major part dels quals corresponien a branques i restes allargades per a les quals no es pot aventurar una configuració intencional però que es poden relacionar amb l'acumulació de restes vegetals. Cal destacar la troballa de negatiu d'un gran troc d'arbre, de més de tres metres de llargada; la identificació taxonòmica d'alguns dels carbons trobats al seu interior indica que es tracta d'un pi. Per altra banda, al mateix nivell es va localitzar, al damunt d'una estructura de combustió, una associació de negatius de fusta constituïda per tres elements allargats entrecruats; per aquesta estructura s'ha plantejat la seva possible funcionalitat com a trípode

destinat al tractament de biomasses animals (CASTRO-CUREL & CARBONELL, 1995).

Finalment, al nivell J cal destacar la troballa del negatiu d'un objecte de fusta allargat i amb un dels seus extrems apuntat. Les anàlisis microscòpiques efectuades han permès contrastar la presència, a l'extrem apuntat, de traces de configuració similars a les que s'obtenen mitjançant l'ús d'instruments lítics.

CONCLUSIONS

Les intervencions arqueològiques portades a terme a l'Abric Romaní durant els darrers anys han permès representar una successió d'esdeveniments que van tenir lloc en aquest indret de la vall de l'Anoia entre els 45 i els 50 ka BP. La interpretació dinàmica dels elements que componen el registre arqueològic fa palesa l'organització de les activitats quotidianes de les comunitats de caçadors i recol·lectors que ocuparen l'abric, organització que es manifesta als diferents àmbits d'actuació diferenciats per la metodologia arqueològica: explotació de materials lítics, aprofitament de biomasses animals i vegetals, adequació i ordenació de l'espai... La síntesi d'aquests àmbits permet esbrinar, si més no de forma difusa, el context vital dins del qual aquestes activitats adquireixen sentit. Les tendències diacròniques de llarga durada, objecte exclusiu de la recerca durant molt de temps, només es poden entendre com a expressió d'aquest comportament; al mateix temps, el món concret de la vida només es pot materialitzar en el marc d'una trajectòria històrica que el trascendeix.

A l'Abric Romaní, aquesta dialèctica entre l'esdeveniment i l'estructura se sintetitza en una història ocupacional on el canvi diacrònic ve donat per la variabilitat dels comportaments de que disposa el bagatge cultural de les comunitats. A l'Abric Romaní es pot definir al llarg del temps la successió de diferents tipus d'ocupació, els quals vindrien caracteritzats per la complexitat de les activitats desenvolupades i la intensitat de l'impacte antròpic. Aquests diferents models ocupacionals se situen al llarg d'un continu, en un extrem del qual, el de la màxima intensitat ocupacional, caldria situar el nivell J; a l'extrem contrari, el de menor impacte antròpic, se situaria el nivell H. Aquest raonament ens ha decidit a plantejar en aquestes conclusions la relevància de l'Abric Romaní pel que fa a dues qüestions àmpliament interconectades, al voltant de les quals gira actualment bona part de la recerca paleolítica: per una banda, el de les relacions entre les comunitats humanes i el seu mitjà natural i, per l'altra, el del significat evolutiu del comportament.

La seqüència d'ocupacions dels Conjunts III i IV posa de manifest la multiplicitat de formes d'adaptació d'un grup humà dins d'un mateix mitjà natural. Un mateix espai pot ser ocupat i conceptualitzat de formes molt diferents en funció del lloc que ocupa dins les estratègies d'organització del territori. Aquestes estratègies, basades en una percepció diferencial i en una capacitat de

discriminació dels diferents indrets inclosos en un mateix espai geogràfic, es troben plenament desenvolupades entre els 45 i els 50 ka BP. El registre arqueològic de l'Abric Romaní constitueix doncs una crida d'atenció envers aquelles concepcions deterministes que intenten donar explicacions simples a problemes complexos.

En segon lloc, cal recordar que la seqüència arqueològica que contemplem es troba dins d'un estadi evolutiu ben concret des del punt de vista de l'evolució humana a l'Europa occidental, el qual està definit per la presència de l'*Homo sapiens* arcaic. Als últims anys, i principalment com a conseqüència de la seva problemàtica relació evolutiva respecte a l'home anatòmicament modern, els aspectes vinculats amb la conducta de l'home arcaic han assolit una particular relevància. L'Abric Romaní és un registre idoni per tal de captar la rigidesa o bé la flexibilitat de les formes d'organització dels grups d'homes arcaics. La variabilitat dels comportaments evidenciada a la seqüència arqueològica que acabem de presentar és una bona mostra de la capacitat per planificar els comportaments i escollir entre diferents opcions. Aquesta variabilitat en les formes d'actuació és evident a tots els camps d'anàlisi considerats: l'aprofitament dels recursos animals, on es documenta la diferenciació del comportament en funció del tamany de les espècies; l'organització de les cadenes operatives lítiques, on cada nivell arqueològic considerat manifesta una forma diferent d'obtenir els recursos lítics necessaris per a la subsistència; l'ordenació de l'espai ocupat, que mostra la diferenciació de l'espai en funció de les activitats que s'hi desenvolupen... No trobem, per tant, cap senyal que pugui revelar aquell comportament rígid, quasi bé instintiu, del que parlen alguns investigadors que intenten continuar parlant d'evolució quan en realitat aquesta ha deixat pas definitivament a la història.

BIBLIOGRAFIA

ALLUE, E. (1994): Les chasseurs-cueilleurs de l'abri Romani (Capellades, Espagne) et leur environnement: analyse anthracologique de l'ensemble III (44.9-50.4 Ka BP). *Mémoire de DEA. Muséum national d'Histoire naturelle. Paris.* 57 pàgs.

BARTROLI, R.; CEBRIÀ, A.; MURO, I.; RIU-BARRERA, E.; VAQUERO, M. (1995): A frec de ciència. L'Atles d'Amador Romaní i Guerra. Ajuntament de Capellades. Capellades. 232 pàgs.

BISCHOFF, J.; JULIA, R.; MORA, R. (1988): «Uranium-series dating of the Mousterian occupation at the Abric Romani, Spain». *Nature*, 332: 68-70.

BURJACHS, J.; JULIA, R. (1994): «Abrupt Climatic Changes during the Last Glaciation Based on Pollen Analysis of the Abric Romani, Catalonia, Spain». *Quaternary Research*, 42: 308-315.

CÁCERES, I. i altres (1993): «Estudi d'un exemplar de *Panthera pardus* i un de *Panthera leo spelaea* localitzats a l'Abric Romaní (Capellades, Anoia) i anàlisi de la problemàtica dels

3. Aquest paper ha estat estudiat per Josep O'Callaghan, amb la col·laboració de Concepció Piedrafita, i es troba actualment en publicació.

carnívors en aquest jaciment». *Estrat*, 6: 31-41.

CARBONELL, E. (coord.) (1992): «Abric Romaní, nivell H: un model d'estratègia ocupacional al Plistocè Superior mediterrani». *Estrat*, 5: 157-308.

CARBONELL, E.; CASTRO-CUREL, Z. (1992): «Palaeolithic Wooden Artefacts from the Abric Romani (Capellades, Barcelona, Spain)». *Journal of Archaeological Science*, 19:

CARBONELL, E.; CASTRO-CUREL, Z. (1991): «Abric Romaní. Implementos de mandera de más de 45.000 años», *Revista d'Arqueología*, 122: 8-12.

CARBONELL, E.; GIRALT, S.; VAQUERO, M. (1994): «Abric Romani (Capellades, Barcelone, Espagne): une importante séquence anthropisée du Pleistocène Supérieur». *Bulletin de la Société Préhistorique Française*, 91 (1): 47-55.

CASTRO-CUREL, Z.; CARBONELL, E. (1995): «Wood Pseudomorphs From Level I at Abric Romaní, Barcelona, Spain». *Journal of Field Archaeology*, 22(3): 376-384.

JOVER, A. (1994): «The application of PEG 4000 for the preservation of Palaeolithic wooden artifacts». *Studies in Conservation*, 39: 193-198.

KUHN, S.L. (1995): *Mousterian Lithic Technology. An Ecological Perspective*. Princeton University Press.

LAPLACE, G. (1962): «Le Paléolithique Supérieur de l'Abri Romani». *L'Anthropologie*, 66: 36-43.

LUMLEY, H. de; RIPOLL, E. (1962): «Le remplissage et l'industrie moustérienne de l'Abri Romani». *L'Anthropologie*, 66: 1-35.

MORA, R.; CARBONELL, E.; CEBRIÀ, A.; MARTÍNEZ, J. (1988): «Els sòls d'ocupació de l'Abri Romani (Capellades, Anoia)». *Tribuna d'Arqueologia 1987-1988*: 115-123.

MURO, J.I.; MORA, R.; MARTÍNEZ, J.; BERGADA, M.; BARTROLÍ, R.; BARTROLÍ, R. (1989): «Aproximació històrica al paleolític de Catalunya: Amador Romaní i Guerra i els seus treballs en el camp de l'arqueologia (1873-1930)». *Estrat*, 1: 7-14.

RIPOLL, E. (1958): «Excavaciones en el Abrigo Romaní». *Sant Jorge. Revista Trimestral de la Diputación de Barcelona*, 30: 14-15.

RIPOLL, E. (1959): «Excavaciones en el Abrigo Romaní (Capellades, Barcelona)». *Ampurias*, XXI: 247-248.

RIPOLL, E.; LUMLEY, H. de (1964-65): «El Paleolítico Medio en Cataluña». *Ampurias*, XXVI-XXVII: 1-67.

ROLLAND, N.; DIBBLE, H. (1990): «A new synthesis of Mousterian variability». *American Antiquity*, 55: 480-99.

ROMANÍ GUERRA, A. (1917): «Sobre uns ossets treballats i dels esclats talons de sílex del paleolític de Capellades». *Treballs de la Institució Catalana d'Història Natural*: 267-274.

VIDAL, Ll. M. (1911-12): «Abric Romaní, Estació Agut, Cova de l'Or o dels Encantats. Estacions prehistòriques de les èpoques mosteriana, magdaleniana i neolítica a Capellades i Sta. Creu de l'Olorde (Barcelona)». *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, IV: 267-302.